

**Книжкові пам'ятки у меценатсько-бібліофільських
приорітетах Митрополита Андрея Шептицького (1865-1944)**

Колосовська Ольга Михайлівна

Завідувач відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, кандидат історичних наук, доцент

e-mail: rarebook@lsl.lviv.ua

29 липня 2010 року виповнюється 145 річниця від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. З нагоди ювілею Львівська міська рада ухвалила розпорядження, згідно з яким від 29 липня 2010 року до 29 липня 2011 року у Львові відзначатимуть рік Митрополита.

Митрополит Шептицький – багатогранна постать ХХ ст. Його різновекторна діяльність охоплювала усі царини українського суспільства: складно назвати таку ділянку громадсько-релігійного, економічного чи національно-культурного життя, якій би Митрополит Андрей не присвятив гідної уваги і не розвинув її задля користі українського народу. Ювілейний рік Митрополита у Львові – чудова нагода належно поцінувати величний внесок Владики у творення української нації.

Феномен особи Митрополита Андрея Шептицького – мецената української культури, його бачення проблем і потреб українського національного розвитку уже ставали предметом наукових дискусій. Наголошувалося на розумінні Митрополитом – людиною великої особистої культури та ґрунтовної європейської освіченості – значимості і вартісності книжкових пам'яток, рівно ж як дієвої участі у їх колекціонуванні, формуванні та опрацюванні зібрань [1].

В історії збирання книжкових пам'яток загально визнаною є ініціатива і подвижництво Митрополита у творенні

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Церковного (згодом Національного) музею у Львові, де була сформована колекція добірних взірців української книжності. Запрошення до організації книжкових фондів знаного ученого книгознавця Іларіона Свенціцького (1876-1956) і щедре фінансування Митрополита стали передумовою того, що у Національному музеї відклалася найрепрезентативніша колекція кириличних стародруків, яка, на переконання фахівців, є однією з найважливіших у світі як з огляду на кількість, так і на якість примірників [2]. Колекцію стародруків Національного музею описав і залучив до наукового обігу І.Свенціцький [3].

Ім'я Митрополита золотими літерами вписано не лише в анали Національного музею у Львові, але й інших зібрань Галичини. У 1901 р., Митрополит передав частину власної книгозбірні Станіславівській капітулі (єпископом якої був іменованій 1899 р.) з метою обслуговування духовних потреб членів Єпархії. На основі подарованої колекції та утвореної Митрополитом спеціальної матеріальної фундації для опрацювання зібрання, його поповнення та використання у Станіславі (тепер місто Івано-Франківськ) була створена Капітульна бібліотека імені Митрополита [4].

Загально визнаною є заслуга Андрея Шептицького у творенні книгозбірні «Студіону», яка, за задумом Митрополита, організовувалася як наукова установа, завданням якої було сприяння у поширенні знань, розвитку освіти і культури. Основою її бібліотечних фондів стала частина власної бібліотеки Митрополита.

Доля бібліотеки «Студіону» для осіб, заангажованих у дослідженнях історії культури книжності Галицького регіону у загальних рисах є відомою, однак, помімо усталених тверджень про «багатство фондів» бібліотеки, яка на середину 20-х років ХХ ст. налічувала близько 10 тисяч томів богословсько-церковної тематики [5], не виявлено її повних інвентарних описів, не збереглися каталоги [6]. Щоправда, останнім часом здійснена певна робота з виявлення і опрацювання архівних

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

джерел з історії творення і функціонування бібліотеки «Студіону» [7].

З огляду на те, що у джерельній базі дослідження бібліотек та реконструкції історичних книгозбірень першорядне значення посідають безпосередні джерела – збережені примірники книг – у запропонованому рефераті здійснено огляд колекції стародруків з книгозбірні «Студіону», передовсім кириличних. У поле зору дослідження вони потрапили під час виявлення і опрацювання історичних колекцій галицьких бібліотек, що були сформовані у галицькому регіоні з кінця XVIII – у першій половині XX ст. З початку 1940-х рр. бібліотеки були централізовані у Львівській академічній бібліотеці (нині – Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника), а зібрання стародруків перестали ідентифікуватися як самостійні колекції.

Шляхом перегляду книг *de visu* у фондах ЛННБ було виокремлено понад 400 стародруків кириличним шрифтом, провенієнційні знаки яких вказували на власність митрополита та приналежність до «Студіону». Навіть побіжна найзагальніша характеристика виявлених стародруків засвідчує непересічну вартість колекції [8]. Якщо мову вести про кирилицю, то хронологічно найдавнішим друком є «Книга царств» з ***Біблії Ф.Скорини*** (Прага, 1518). Першою половиною XVI ст. датуються також надзвичайно рідкісні в українських книгосховищах кириличні стародруки південних слов'ян, які видавалися не лише на південнослов'янських теренах, але й у територіально близьких країнах, зокрема Італії. В колекції збереглися три видання відомого слов'янського просвітителя Божидара Вуковича, друкарня якого діяла у Венеції, де побачили світ ***Службник*** (1519), ***Осмогласник*** (1537) та ***Требник*** (1538). З пізніших венеційських друків варто згадати унікальне видання ***Бесід Матія Дивковича*** (1616) та рідкісний примірник ***Псалтиря*** (1638).

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

На особливу увагу заслуговує *Тріодь цвітна*, видрукувана в монастирі Мркшина црква 1566 року ієромонахом Мардарієм. Книга добре збережена, втрачено лише перші початкові та один кінцевий аркуш. Окремі аркуші не тримаються блоку. Оправа – дошка, обтягнена темнокоричневою шкірою зі слідами сліпого тиснення. Виявлений примірник – єдиний відомий сьогодні в українських книгосховищах.

Добірка федорівського друку вичерпувалася трьома виданнями: Львівським *Апостолом* (1574), *Новим Завітом* (Острог, 1580) та п'ятьма примірниками *Острозької Біблії* (1581).

Кінцем XVI ст. датуються Віленські видання – *Статут Великого князівства Литовського* (1588) з друкарні Мамоничів та 5 примірників *Євангелія* 1600 року видання. Дерманський *Октоїх* (5 примірників) та Стратинський *Служебник* (1604) репрезентують у колекції друкарську продукцію початку XVII ст.; хронологічно близькими до них є друки К.Т.Ставровецького – *Зерцало богословії* (Почаїв, 1618) та *Євангеліє Учительне* (Рохманів, 1619).

Оригінальною у книгозбірні «Студіону» була добірка київського друку, представлена окремими примірниками початкового етапу лаврського книгодрукування: це твори З. Копистенського *Книга о вірі єдиній* (1620), І. Златоустого *Бесіди на 14 послань апостола Павла* (1623), рідкісний примірник *Мінеї* 1628 р. приватного друкаря С. Соболя. Із пізніших київських видань варто зазначити твори знаного українського письменника А. Радивиловського *Огородок Марії Богородиці* (1676) та *Вінець Христов* (1688); у трьох примірниках зберігся відомий *Синопис* І. Гізеля (1680). Наявні у книгозбірні чернігівські видання, зокрема *Служебник* (1704), твір І. Максимовича *Алфавіт рифмами сложеній* (1705) та єдиний друк Новгород-Сіверської друкарні – *Анфологіон* (1678).

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Виявлені примірники зі «Студіону» засвідчують, що у книгозбірні була представлена друкована продукція усіх видавничих центрів кириличного книгодрукування кінця XVI-XVIII ст. Хоч найчисельнішою є видавнича продукція Львівських друкарень: Успенського братства та приватного друкаря М.Сльозки, однак якихось унікальних чи рідкісних примірників львівського друку знайти не вдалося. Очевидно, плановий цілеспрямований пошук львівських раритетів не проводився, і у збірці відкладалися доступні видання. Те саме може стосуватися і почаївських видань, яких у колекції налічувалося понад 60 примірників.

Особливістю книгозбірні «Студіону» можна вважати наявність у ній достатньої кількості кириличних друків з-поза меж України. Із виявлених 50-ти примірників московського друку – рідкісні на галицьких теренах видання першої половини XVII ст.: *Псалтир* (1629), *Маргарит* І.Златоуста (1641), *Лествица* (1647), пізніші – *Поученія* Є.Сіріна (1667), твори С.Полоцького *Обет душевний* (1682) та *Вечеря душевная* (1683). Окрасою колекції кирилиці стала знаменита *Граматика* М.Смотрицького (1678) та відомий *Лексикон* Ф.Полікарпова (1704). Печатки та наліпки антикварних магазинів російської столиці на більшості перелічених видань свідчать про їх походження.

Відслідкувати шляхи надходження кириличних стародруків до бібліотеки «Студіону» – справа копітких пошуків. Загальновідома інформація про придбання бібліотеки Андреа Пальм'єрі, пояснює, очевидно, присутність рідкісних венеційських друків. Історію надходження окремих примірників до книгозбірні ілюструють власноручні записи Митрополита, один з яких зачитуємо: «*Службеник сей власність Митрополита Ясона Смогожевського (1780-1786) куплений мною в Вільні в лютім 1925 р. за 30 золотих (трийцять) передаю до коплиці Студіона. Львів 17 марта 1925 р. Андрей Митрополит*». Куплений Митрополитом *Службеник*, виданий

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

1778 року у Почаївській лаврі, міг би стати предметом спеціального дослідження. Примірник належав Ясону Смогожевському (1714- 1788) – члену Василянського Чину, який походив зі знатного шляхетного роду, здобував освіту у Римі, був Полоцьким єпископом, а з 1780 р. – митрополитом Київським. Надзвичайно цікавою є оправа книги: картон, обтягнений пурпуровим оксамитом із гаптованими срібною ниткою гербами.

Цінним джерелом дослідження є маргінальні записи на стародруках. Вони розкривають особливості побутування примірників на галицьких теренах і шляхи їх надходжень до колекції «Студіону». Показовим у даному контексті видається запис на *Євангелії* (Вільно, 1600): “Пом’яни Господи раба твого Мечисчлава, який книгу сію Святую Євангелію у великій війні виратував від знищення та Високопреосвященному митрополиту Кир Андрею передав, а від них призначена до церкви Премудрости Божої но задля старинности і вартости зложена в бібліотеці “Студіону” 12.XI. 1931”[9].

Одним з напрямків комплектування збірки було виявлення і відбір примірників стародруків під час “канонічної візити”, про що свідчать записи чи штампи на книгах: “*Предложено в час осмотру каноничного*” із зазначенням назви церкви, місця, дати і часто власноручного підпису митрополита. Інколи залишали скорочений запис: “*предложено в час візити каноночной*” і далі місце і час.

Джерелом надходження стародруків був книгообмін «Студіону» з львівськими бібліотеками, греко-католицькою семінарією. Виявлена також *Триодь* (Москва, 1764) із печаткою парафіяльної греко-католицької церкви у Відні, тощо. Дублетними примірниками «Студіон» ділився з новоствореними бібліотеками Студитів, про що свідчить напис, наприклад, на львівському *Октоїху* 1765 р.: “Як третій примірник відступлений новому монастиреві Студ[итського] устава на Лужку”[10].

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Показовим у «Студіоні» було розуміння вартості книжкових пам'яток та дбайливе ставлення до примірників стародруків: частина виявлених книг реставрована, про що зроблено відповідні записи: “Сю книгу, св. Євангеліє, направляв по вказівкам і при допоміж[ан] проф[есора] Івана Шендрика [11], директора митрополичого архіву, Єромонах Януарій, Студит в травні і червні 1931 Р.Б.” [12].

Наступним етапом реконструкції стародрукованої частини книгозбірні «Студіону» є виокремлення стародруків латинським шрифтом. На сьогодні виявлено інкунабулу [13], а з серед 16 палеотипів [14] переважають твори Гомера, Геродота, Плутарха, Тертуліана, Аврелія, Цицерона. Здебільшого, це видання знаменитих Базельських друкарів Фробенів, а також друкарень Венеції, Кйольну.

Розпочата в бібліотеці робота з ретроспективної каталогізації фондів та створенням баз даних провенієнцій, інших матеріалів, що стосуються історичних колекцій і книжкової справи, уможливить реконструкцію усіх складових бібліотеки «Студіону», з'ясування її ролі в творенні інтелектуального клімату Львова і регіону першої половини ХХ ст., як і дієвого внеску Митрополита Андрея Шептицького в культуру української книжності.

Список використаних джерел:

1. Див. зокрема: Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький: Збірник популярно-наукових доповідей і статей та іншого архівного матеріалу, скомплектований з нагоди відзначень 45-ої і 50-ої річниць смерті Митрополита Андрея Шептицького. – Філадельфія, [1996]; Волошин Л. Княжий дарунок великого мецената: Митрополит Андрей Шептицький у житті і творчості Олекси Новаківського / Любов Волошин. – Львів, 2001; Колосовська О. З поля меценатсько-бібліофільських зацікавлень митрополита Андрея Шептицького (1865-1944) /

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Ольга Колосовська // Kraków – Lwów: książki – czasopisma – biblioteki. – Т.9. – Cz.1. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009. – S. 120-124.

2. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках (1574-1800): Зведений каталог / Уклад Ф.П.Максименко. – Львів, 1975. – С.8.

3. Каталог книг церковно-славянської печаті / Зладив И. Свенцицькій. – Жовква: Печатня оо. Василянъ, 1908. – 213 с.

4. Докладніше див.: Сенік Я. До історії заснування Станіславівської капітули (публікація архівного документа відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України) / Ярослав Сенік // Записки Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаніка НАН України. – Львів, 2008. – Вип.1(16). – С. 354-368.

5. Шептицький К. Митрополит Андрей і оновлення східної чернечої традиції / Шептицький К. // Богословія. – Львів, 1926. – Т.4, кн.1/4. – С.154.

6. За винятком фрагменту карткового каталога з №№ 97-1167 // Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 577. – Оп.1, спр.10.

7. Докладніше див.: Дзьобан О. Бібліотека митрополита Андрея Шептицького у Львові / Дзьобан Олександр // Записки Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаніка НАН України. – Львів, 2002. – Вип. 9/10. – С. 141-151; Кривенко М. Історія книгозбірні «Студіону»: мовою документів і спогадів / Маргарита Кривенко // Бібліотечний вісник. – Київ, 2006. – №1. – С.34-39; Кривенко М. Бібліотека «Студіону» у Львові: переміщення книжкових та рукописних колекцій (1940-1947) / Маргарита Кривенко // Записки Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаніка НАН України. – Львів, 2005. – Вип.13. – С. 247-267.

8. Про окремі примірники з колекції див.: Колосовська О. Кириличні стародруки з книгозбірні «Студіон» / Ольга Колосовська // Роль бібліотек, монастирів, соборів та

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

інших установ у розвитку культури України: Тези наукової конференції. – Київ, 1993. – С. 48-49.

9. ЛННБ, відділ рідкісної книги СТ IV 635.

10. ЛННБ, відділ рідкісної книги СТ IV 210.

11. Шендрик Іван (1879-після 1940) – історик, архівіст, у 1935-1939 рр. – директор бібліотеки «Студіону».

12. ЛННБ, відділ рідкісної книги СТ IV 635.

13. Aurifaber Aegidius. Speculum exemplorum omnibus christicolis salubriter inspiciendum / Aurifaber Aegidius. - Strassburg: Georgius Husner, 1487.

14. Опис видань див.: Каталог палеотипов из фондов Львовской научной библиотеки им.В.Стефаника АН УССР / Сост. Р.Харабадот, Р.Биганский. – Киев: Наукова думка, 1986. – №№ 46, 208, 221, 222, 343, 347, 361, 382, 384, 441, 457, 459, 469, 720, 788,789.